

इति वक्ष् । “वले ।” ६ । ३ । ११८ । इति दीर्घः ।) हस्ती । इत्यमरः । २ । ८ । ३४ ॥ (यथा, मनुटीकार्या कुल्लुकभट्टः । ७ । १०६ । “विंशः प्रबलमतिस्थूलमपि दन्तावर्णं हन्तुमाक्रमति ॥”)
 दन्तिका, स्त्री, (दन्ती एव । स्वार्थे कन् टाप् पूर्व-इत्सुख ॥) दन्तीवचः । इत्यमरः । २ । ८ । ३४ ॥
 दन्तिजा, स्त्री, दन्तिका । इति शब्दरत्नावली ॥
 दन्तिनी, स्त्री, (दन्तस्तदाकारो मुखेऽस्यस्याः । दन्त + इनिः + ङीप् ।) दन्तीवचः । इति राजनिर्घण्टः ॥
 दन्तिमदः, पुं, (दन्तिनीमदः ।) हस्तिमदः । इति राजनिर्घण्टः ॥
 दन्ती, स्त्री, (दान्यत्वनेति । दम + “हसि-मृग्रिवेति ।” उणां । ३ । ८६ । इति तन् । ततो गौरादित्वात् ङीष् ।) खनामख्यातवचः । तत्पर्यायः । श्रीघा २ श्येनघण्टा ३ निकुम्भी ४ नागस्कोता ५ दन्तिनी ६ उपचित्रा ७ भद्रा ८ रूक्षा ९ रेचनी १० अरुक्कुला ११ निःशल्या १२ चक्रदन्ती १३ विशाल्या १४ मधुपुष्पा १५ शरङ्गफला १६ तरुणी १७ शरङ्गपत्रिका १८ अणु-रेवती १९ विशोधनी २० कुम्भी २१ उडुम्बर-दला २२ । इति राजनिर्घण्टः ॥ निकुम्भः २३ । दन्तिका २४ प्रत्यक्षर्णी २५ उडुम्बरपर्णी २६ । इत्यमरः । २ । ८ । ३४ ॥ अस्या गुणाः । कटुत्वम् । उष्णत्वम् । शूलामलगद्दोषाशौत्रणाश्ररी-श्लश्लशोधनत्वम् । हीपनत्वम् । इति राजनिर्घण्टः ॥ अष्टौलिकाधानगुल्मीदरनाश्लम् । शारकत्वम् । इति राजवल्लभः ॥ अथ लघुदन्ती । “लघुो दन्ती विशाल्या च स्यादुडुम्बरपर्यपि । अथैरुक्कुला श्रीघा श्येनघण्टा घुगप्रिया ॥ वाराहार्जुने च कथिता निकुम्भश्च मकूलकः ॥” अथ वृहद्दन्ती । “शरङ्गपत्रविठपा द्रवन्ती सम्बरी वृथा । चित्रोपचित्रा न्यग्रोधी प्रत्यक्षपर्णाखकश्यपि ॥*॥ दन्तीद्वयं सरं पाके रसे च कटु दीपनम् । गुदाङ्कुराश्मशूलासकच्छुक्लविदाः हन्तु ॥ तीक्ष्णोष्णं हन्ति पित्तासकफशोथोदरक्रिमीन् ॥ लघुदन्तीफलगुणाः । सुदन्तीफलं तु स्थान्मधुरं रसपाकयोः । शीतलं वृष्टविषमृज्जगरशोथकफापहम् ॥” इति भावप्रकाशः ॥
 दन्ती, [न्] पुं, (प्रशस्तौ दन्तौ स्तः अस्येति । दन्त + इनिः ।) हस्ती । इत्यमरः । २ । ८ । ३४ ॥ (यथा, देवीभागवते । २ । ६ । ४५ । “मन्त्रिपुत्रः स्थितस्तत्र स्थापयामास दन्तिनः ॥” स्त्रियां ङीप् । यथा, आर्यासप्तशत्याम् । ६५२ । “हृत्ततिर्जिगीथा समरः प्राणव्यावधिः करि-णाम् । न वितनुते कमनर्थं दन्तिनि । तव यौवनोद्देहः ॥”)
 दन्तीवीजं, स्त्री, (दन्था इव वीजमस्य ।) जय-पालः । इति राजनिर्घण्टः ॥

दन्तुरः, त्रि, (उन्नता दन्ताः सन्त्यस्येति । “दन्त उन्नत उररच् ॥” ५ । २ । १०६ । इति उररच् ।) उन्नतदन्तः । दंतो इति भाषा ॥ “कदाचिद्दन्तुरो मुखः कदाचिन्नोमशः सुखी । कदाचित्तुन्दिलो दुःखी कदाचिच्चक्षलासती ॥” इति सामुद्रिकम् ॥
 उन्नतानतः । इति मेदिनी । रे, १६६ ॥
 दन्तुरच्छदः, पुं, (दन्तुर उन्नतानतच्छदो यस्य ।) बीजपूरः । इति राजनिर्घण्टः ॥
 दन्तोलूखलिकः, त्रि, (दन्त एव उलूखलः । सोऽस्यस्येति । “अत इतिठनौ ।” ५ । २ । ११५ । इति ठन् ।) वानप्रस्थविशेषः । दन्तमात्रेण क्लिप्त्वा यो भवति सः । इति श्रीभागवतम् । (यथा, मनुः । ६ । १७ । “अश्वकुट्टो भवेद्वापि दन्तोलूखलिकोऽपि वा ॥”)
 दन्त्यः, त्रि, (दन्तो भवः । दन्त + “शरीरावय-वाच्च ।” ४ । ३ । ५५ । इति यत् ।) दन्तोद्भवः । इति व्याकरणम् ॥ (यथा, शिखायाम् । १७ । “स्युर्भुङ्ग्या ऋटुरषा दन्त्या लतुलसाः स्तृताः ॥” दन्तभ्योहितः । “शरीरावयवाद्यत् ॥” ५ । १ । ६ । इति यत् । दन्तचित्तजनकः । यथा, सुश्रुते । १ । ४६ । “दन्त्योऽभिमेधाजननोऽल्पमृत्र-स्तन्त्योऽपि केश्योऽनिलहा गुरुश्च ॥”)
 दन्त्यकः, पुं, (गर्हितं दृश्यतीति । दन्श + यङ् + “यञजपदशां यङः ।” ३ । २ । १६६ । इति ऊकः ।) सर्पः । (यथा, वैदिकरत्नमालायाम् । “चतुःश्रवा दन्त्यकौ गूढपातु पन्नगोरगाः ॥”)
 राक्षसः । इति मेदिनी । के, १६३ ॥ (हिंसे, त्रि । यथा, भट्टिः । १ । २६ । “इयमिति रघुसिंहे दन्त्यकान् जिघांसौ घनुररिभिरसह्यं सृष्टिप्रीडं दधाने ॥”)
 दन्भ, उ न दम्भे । इति कविकल्पद्रुमः ॥ (खां-परं-अकं-सेट् । उदित्वात् ऋवेट् ।) दम्भः परवचनहेतुव्यापारः । उ, दम्भित्वा दम्भा । न, दम्भोति खलञ्जलयति इत्यर्थः । इति दुर्गा-दासः ॥
 दन्भ, क ड संघाते । इति कविकल्पद्रुमः ॥ (चुरां-आत्वं-सकं-सेट् ।) क ड, दम्भयते । सङ्घातो राश्रीकरणम् । इति दुर्गादासः ॥
 दन्श, औ दंशने । इति कविकल्पद्रुमः ॥ (भां-परं-सकं-अनिट् ।) औ, अदाङ्गीत् । दंशति विरूपणं शुकशावकः । दंशनमित्यनुस्वारश्चैनं पठित्वा तन्निर्देशात् अनटि नकारलोप इत्याहुः । अतएव दंशने दन्तः । नाहिर्दंशयते कश्चिद्विदया मरुडाख्यया । इति हलायुधः । भट्ट-मल्लमते दंशनमिह सनाहः । तेन अदंशयन्न-वहितश्रीदंशनास्तनुरयं नय इति वृष्णिभू-भृतः । इति माघः । तनः कवचवृताच्चक्रुरि-त्यर्थः । अत्र परस्मैपदं चिन्त्यमिति वल्लभः । वस्तुतस्तु दंशं करोतीति औ साध्यम् । इति दुर्गादासः ॥

दम, इ क नोदे । इति कविकल्पद्रुमः ॥ (चुरां-परं-सकं-सेट् ।) इ क, दम्भयति । नोदः प्रेरणम् । इति दुर्गादासः ॥
 दम, क नोदे । इति कविकल्पद्रुमः ॥ (चुरां-परं-सकं-सेट् ।) क, दामयति । इति दुर्गादासः ॥
 दम्भं, त्रि, (दम्भोतीति । दन्भ दम्भे + “स्नाथि-तच्चीति ।” उणां । २ । १३ । इति रक् ।) अल्पम् । इत्यमरः । ३ । १ । ६१ ॥ (यथा, निघण्टुः । ३ । २ । “ऋहन् । इत्सुः । निघृष्वः । मायुकः । प्रतिष्ठा । झधु । वन्नकः । दम्भम् । अभकः । चुल्लकः । अल्प इत्येकादशसूत्रनामानि ॥” यथा, ऋग्वेदे । १ । ८१ । २ । “असि दम्भस्य चिद्वृषः ॥”)
 समुद्रे, पुं । इत्युणादिकोषः ॥
 दम, भ य उ इर् श्रमे । इति कविकल्पद्रुमः ॥ (दिवां-परं-अकं-सकं-सेट् । उदित्वात् ऋवेट् ।) भ य, दाम्यति । उ, दमित्वा दान्त्वा । इर्, अदमत् अदमीत् । अस्मात् पुषादित्वात् निबं ड इत्यन्ये । श्रमः श्रान्तीभावः । दाम्यति मुनिः । श्रम इतिपदस्य चान्तस्यापि सम्भवे श्रान्ती-करणेऽप्ययमिति धातुप्रदीपः । दमित्वाप्यरि-सङ्घातान् । इति दुर्गादासः ॥
 दमः, पुं, (दमनमिति । दम + भावे घञ् । “नो-दातोपदेशस्येति ।” ७ । ३ । ३४ । इति वृहद्-भावः ।) दम्भः । इत्यमरः । २ । ८ । २१ ॥
 दम्भस्य लक्षणं यथा,—
 “दमनादृहनाच्चेव तस्माद्दम्भं विदुर्व्युधाः । यत्र श्यामो लोहितोऽथो दम्भश्चरति निर्भयः । प्रजास्तत्र न मुह्यन्ति नेता चेत् साधु पश्यति ॥” इति मत्स्यपुराणम् ॥
 (यथा, मनुः । ८ । १६२ । “निक्षेपस्यापहर्तारं तत्समं दापयेत् दमम् ॥”)
 तपःक्षेशसङ्घिष्णुता । तत्पर्यायः । दान्तिः २ दमथः ३ । इत्यमरः । ३ । २ । ३ ॥ दमनम् । तत्तु वाह्येन्द्रियनिग्रहः । इति वेदान्तसारः ॥
 विषयाद्गावृत्तस्य मनसो यथैष्टविनियोगयोग्यता इति केचित् । दमस्य लक्षणं यथा,—
 “ञ्जुत्सितातु कर्मणो विप्र । यच्च चित्तनिवारणम् । स कौर्त्सितो दमः प्राज्ञैः समस्ततत्त्वदर्शिभिः ॥” इति पाञ्च क्रियायोगसारः ॥
 (यथा, मनुः । ६ । ६२ । “धृतिः चमा दमोऽस्तेयं शौचमिन्द्रियनिग्रहः । धीर्विद्या सत्यमक्रोधोऽदंशकं धर्मलक्षणम् ॥”)
 कर्हमः । इति मेदिनी । मे, १४ ॥ (गृहम् । इति निघण्टुः । ३ । ४ ॥ यथा, ऋग्वेदे । १ । ७५ । ५ । “अग्ने यच्चि खं दमम् ॥”)
 महर्षिनिवेशः । यथा, महाभारते । १३ । २६ । ५ । “विश्वामित्रः स्थूलधिराः सम्बर्तः प्रमतिर्दमः ॥”
 मरुत्तस्य राज्ञः पुत्रः । यथा, भागवते । ६ । २ । ६ । “मरुत्तस्य दमः पुत्रस्तस्यासीद्राजवर्धनः ॥”
 मरुत्तस्य पौत्रः । इति मार्कण्डेयपुराणम् । यथा तत्रैव । १३४ । १—५ ।